

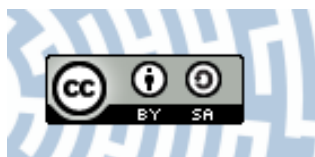

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Propozycja polskiego modelu działań standaryzacyjnych i normalizacyjnych z zakresu informacji i dokumentacji

Author: Jarosław Pacek

Citation style: Pacek Jarosław. (2019). Propozycja polskiego modelu działań standaryzacyjnych i normalizacyjnych z zakresu informacji i dokumentacji. "Nowa Biblioteka" Nr 4 (2019), s. 135-151, doi 10.31261/NB.2019.35.08

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Jarosław Pacek

Instytut Nauk o Kulturze
Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: jaroslaw.pacek@us.edu.pl
 <https://orcid.org/0000-0003-2302-5182>

Propozycja polskiego modelu działań standaryzacyjnych i normalizacyjnych z zakresu informacji i dokumentacji

Abstrakt: W artykule przedstawiono wybrane aktualne problemy związane z normalizacją i standaryzacją w zakresie informacji i dokumentacji. Analizie poddane zostały zagadnienia warunkujące efektywność działalności normalizacyjnej i wskazywane jako problematyczne w środowisku polskich pracowników ośrodków informacji: spadek intensywności prac nad wprowadzaniem norm międzynarodowych i powoływaniem norm własnych oraz wycofywanie dotychczas wykorzystywanych; kosztowność publikacji i pozyskiwania norm; problemy metodologiczne towarzyszące zwłaszcza tłumaczeniu norm obcych i utrzymaniu ich odpowiedniego poziomu; konieczność zachowania semantycznej spójności w zakresie stosowanych terminów i języka branżowego; nadmierna formalizacja. Jako metodę koordynacji prac standaryzacyjnych w Polsce (obejmujących standardy *de facto*, w odróżnieniu od norm *de iure*) zaproponowano powołanie stowarzyszenia skupiającego osoby i instytucje zainteresowane korzystaniem ze standardów tego zakresu. Istotną będzie komplementarna współpraca z Komitetem 242 ds. Informacji i Dokumentacji PKN. Jednocześnie stowarzyszenie powinno współdziałać z organizacjami międzynarodowymi o podobnym profilu.

Słowa kluczowe: Bibliografia. Bibliotekarstwo. Działalność informacyjna. Informacja i dokumentacja. Informacja naukowa. Normalizacja. Standaryzacja

Wstęp

Normy i standardy to kluczowe narzędzia wykorzystywane w sprawnej działalności informacyjnej. Bez precyzyjnie opisanych wytycznych

i zasad bardzo trudno byłoby dziś realizować najważniejsze cele, takie jak opisywanie zasobów, budowanie systemów informacyjnych, udostępnianie danych odbiorcom. Potrzeba unifikacji prac jest wyraźnie widoczna np. na polu bibliografii – od konsekwencji stosowania powszechnych reguł zależy tu efektywność procesów udostępniania metadanych i poziom satysfakcji poszukującego informacji użytkownika.

W celu identyfikacji aktualnych problemów normalizacji i standaryzacji w Polsce, dotyczących nauki o informacji oraz bibliotekarstwa, w artykule przeprowadzono analizę dostępnego piśmiennictwa naukowego oraz informacji przekazywanych przez instytucje związane z normalizacją i standaryzacją, głównie w języku polskim. Teza artykułu brzmi następująco: możliwe jest sformułowanie propozycji nowego modelu koordynacji krajowych działań standaryzacyjnych z zakresu nauki o informacji oraz bibliotekarstwa. W zasadniczej części artykułu autor zaprezentował własną, oryginalną koncepcję takiego modelu, dokonał jego analizy i przedstawił wnioski.

Według *Ustawy z dnia 12 września 2002 r. o normalizacji* Polskie Normy (dalej: PN) mogą stanowić wprowadzenie normy europejskiej lub międzynarodowej i może to nastąpić nawet w języku oryginalnym normy. Natomiast w przepisach prawnych PN mogą być powoływane po ich opublikowaniu w języku polskim (Biliński, 2003, s. 36). Już od 1994 r. stosowanie większości norm stało się dobrowolne, zaś zgodnie z zapisami wymienionej ustawy z 2002 r. wszystkie normy zaczęły mieć w Polsce charakter dobrowolnie przestrzeganych zaleceń (Franke, 2013, s. 271–272). Te zmiany wpłynęły na kierunek i organizację polskich działań normalizacyjnych, umożliwiły szersze otwarcie na opracowania zewnętrzne, niestety, przyczyniły się także do zmniejszenia liczby i tempa podejmowanych własnych przedsięwzięć. Częściowo również do rozpowszechnienia znaczenia standardu i standaryzacji jako niezależnego, ale równorzędnego nurtu w pracach o charakterze kodyfikacyjnym.

Problemy normalizacji i standaryzacji poruszane są w polskiej literaturze branżowej dotyczącej takich dyscyplin, jak bibliologia, bibliotekoznawstwo czy informatologia (w dalszej części artykułu w odniesieniu do omawianego zakresu tematycznego obszaru normalizacji i standaryzacji wymiennie będą używane terminy „informacja i dokumentacja” oraz „informacja naukowa i bibliotekarstwo”). Z obszerniejszych opracowań na ten temat, jakie ukazały się w ostatnich latach, należy wymienić pracę zbiorową *Standardy biblioteczne: praktyka, teoria, projekty* pod redakcją Mai Wojciechowskiej (Wojciechowska, 2010), monografię: Anny Matysek *Normalizacja europejska w zakresie informatologii* (Matysek, 2014) i Doroty Siweckiej *Światowy model informacji bibliogra-*

ficznej (Siwecka, 2015) oraz cały numer 160 biuletynu *EBIB* poświęcony problemom normalizacji pt. *Po co bibliotekom normalizacja?* (*EBIB*, 2015) Warto również przywołać obszerny artykuł Jerzego Franke pt. *Jednolite standardy bibliograficzne – anachronizm czy konieczność?*, w którym autor analizuje skutki nieprzestrzegania norm na polu bibliografii i katalogowania (Franke, 2013). Na łamach biuletynu *EBIB* opublikowano artykuł Wandy Klenczon pt. *Krajobraz po normalizacji?* (Klenczon, 2015). Autorka opisała w nim problemy często podnoszone w środowisku informacyjnym i bibliotekarskim: „Od kilkunastu lat obserwujemy stopniowe zmniejszanie się roli normalizacji, a od kilku lat wyraźny regres. Dziś więcej dokumentów wycofuje się ze zbioru Polskich Norm, niż opracowuje nowych”. W. Klenczon wymieniła kilka powodów tej sytuacji, które wydają się istotne z perspektywy niniejszego opracowania, warto zatem szerzej się do nich odnieść:

Powód 1. Normalizacja w bibliotekarstwie przechodzi kryzys, ponieważ problemy bibliotek i działalności informacyjnej nie są priorytetowe dla Polskiego Komitetu Normalizacyjnego (dalej: PKN), a o opracowaniu PN własnych wspomina się wśród najważniejszych zadań niejako na marginesie. Autorka odniosła się do uchwały dotyczącej priorytetów działalności normalizacyjnej na lata 2013–2017. Rozszerzając ten punkt, należy stwierdzić, że obecnie opracowanie Polskich Norm własnych oraz opracowanie Polskich Dokumentów Normalizacyjnych¹ wymieniane jest już wśród pięciu kluczowych priorytetów (Program prac PKN, 2019). Warto przy tym zauważyć, że w przypadku wprowadzania PN własnej konieczne jest uzyskanie pozytywnego wyniku notyfikacji w europejskich organizacjach normalizacyjnych². Nadal trudno dostrzec przełożenie deklaracji priorytetów na konkretne działania w zakresie informacji i dokumentacji. Problem ten jednak okazuje się szerszy, ponieważ na

¹ Zgodnie z informacjami zamieszczonymi na stronie internetowej PKN dzięki nowelizacji ustawy o normalizacji w 2002 r. wprowadzono możliwość opracowywania przez PKN także innych dokumentów normalizacyjnych, tzw. Polskich Dokumentów Normalizacyjnych (PDN). Dokumenty o niższej randze niż norma mogą być opracowywane w każdej organizacji normalizacyjnej, uzgadniane wyłącznie w organach roboczych i wydawane w formie publikacji oznaczanej w numerze symbolem swojej organizacji: PKN, CEN, ISO itp. Najczęściej występujące dokumenty normalizacyjne to: Specyfikacja Techniczna, Raport Techniczny, Porozumienie Warsztatowe, Przewodnik, Specyfikacja Powszechnie Dostępna (PKN, FAQ, 2019).

² Według informacji prezentowanych przez PKN „W ramach dobrej praktyki wymiany informacji oraz zgodnie z Rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 1025/2012 wszystkie krajowe jednostki normalizacyjne są zobowiązane powiadomić Komisję Europejską i pozostałe krajowe jednostki normalizacyjne o każdym projekcie normy, zanim zostanie on przyjęty w prawodawstwie krajowym” (PKN, Krajowe jednostki normalizacyjne, 2019).

stronach internetowych PKN, przeznaczonych do zamieszczania informacji o nowych inicjatywach normalizacyjnych i propozycjach polskich tematów własnych, od początku istnienia prezentowanego kalendarium inicjatyw (styczeń 2018 r.), nie pojawiła się żadna propozycja. W innej części serwisu znajdziemy miejsce na ogłoszenia w sprawie ofert na opracowanie norm, jednak żadnych aktualnych ogłoszeń tam nie ma (są trzy archiwalne oferty). Naturalnie PKN pełni funkcję niejako usługową wobec środowiska, które chce korzystać z norm i powinno się w ich opracowanie aktywnie angażować. Instytucja ta akcentuje podstawową zasadę normalizacji dobrowolnej: „normy tworzą zainteresowani na własne potrzeby i z własnych środków” (Co to jest PKN?, 2019). Jest skoncentrowana przede wszystkim na zaspokajaniu potrzeb użytkowników i dostarczaniu produktów normalizacyjnych wysokiej jakości, a poniekąd również na finansowych profitach płynących z publikacji norm (wszystkie dochody PKN są dochodami budżetu państwa) (PKN, Strategie PKN, 2019). Można się więc spodziewać, że będzie również podejmować działania inspirujące, poprzez konsultacje w zakresie zainteresowania konkretnymi tematami, szerszą merytoryczną współpracę oraz wsparcie w trudnym procesie poszukiwania funduszy.

Powód 2. Koszty prac normalizacyjnych realizowanych przez PKN są bardzo wysokie, dla polskiego środowiska bibliotekarskiego często wręcz nie do udźwignięcia. Przykładowa cena publikacji normy własnej do 40 stron objętości, zgodna z najnowszym cennikiem PKN, to 10 000 zł. Koszt opracowania normy o objętości równej 100 stron to już cena w przedziale od 12 500 do 25 000 zł³. Wprowadzanie międzynarodowych norm ISO lub ustanawianie własnych odbywa się poprzez PKN, który jest jedynym partnerem ISO w Polsce. Instytucja, postawiona w zasadzie na pozycji monopolisty w obszarze krajowej normalizacji, nie jest organem administracji rządowej. Jak czytamy na stronach PKN: „zgodnie z zasadami normalizacji europejskiej jednostka normalizacyjna powinna być niezależna od jakiegokolwiek grupy interesów, w tym administracji rządowej” (PKN nie jest organem administracji rządo-

³ PKN stosuje następujący algorytm ustalania cen: $KONW = WK \times DN \times SW$. Przy czym: KONW – koszt opracowania normy własnej, w złotych; WK – współczynnik korekcji; DN – przewidywana liczba stron (fizycznych) projektu końcowego, rzeczywistą liczbę stron projektu końcowego uznaje się za zgodną z umową, jeżeli przyjmuje wartość $DN \pm 5$ stron; SW – stawka za opracowanie strony równa 250 zł. Współczynnik korekcji WK przyjmuje wartość od 0,5 do 1,0. Dla norm własnych o objętości do 40 stron współczynnik korekcji przyjmuje wartość $WK = 1$. Dla norm własnych o dużej objętości (powyżej 40 stron) można zastosować współczynnik korekcji o wartości $0,5 < WK < 1,0$. (Zarządzenie Nr 3 Prezesa Polskiego Komitetu Normalizacyjnego..., 2018).

wej, 2019). Jednak sytuacja jest o tyle skomplikowana, że działalność PKN jako podmiotu prawa publicznego, działającego z mocy ustawy, jest finansowana z budżetu państwa i jednocześnie jego dochody (jak wspomniano wcześniej) trafiają do budżetu państwa. W takim modelu jedyna uprawniona instytucja, oferując usługi pośrednictwa w procesie publikacji norm, może żądać wysokich opłat. Polskie biblioteki i ośrodki informacji rzadko dysponują dodatkowymi środkami, które mogą przeznaczyć na prace normalizacyjne. Nawet jeśli takie środki uda się pozyskać, ostatecznie PKN publikuje normę pod własnym szyldem, sprzedając ją później po wysokiej cenie zainteresowanemu środowisku, które przecież tę normę przygotowało i sfinansowało. Przedstawione warunki współpracy są trudne i należy szukać możliwości uzdrowienia systemu. Pokrycie znacznych kosztów stanowi często poważną barierę utrudniającą pracę, wymaga zaangażowania osób i instytucji bibliotekarskich, które z publikacji konkretnej normy nie czerpią przecież finansowych profitów. Pozyskanie źródła finansowania oznacza też wyzwania związane z promocją na rzecz korzyści wynikających z opublikowania normy. Funkcję hamującą w tym względzie może pełnić ujawniająca się podczas procesu transpozycji norm do rodzimych warunków duża ogólność norm międzynarodowych, a często wręcz niski poziom ich opracowania, co utrudnia proces redakcji, wzbudza ożywione dyskusje i może zniechęcać sponsorów. Pracownicy ośrodków informacji i bibliotekarze są zainteresowani normalizacją i standaryzacją, gdyż podnoszenie efektywności procesów realizowanych w tym obszarze przynosi istotne korzyści, takie jak swobodna wymiana danych, zwiększanie możliwości systemów wyszukiwawczych, a w efekcie zadowolenie odbiorców informacji. Nasuwać się może spostrzeżenie: skoro środowisko odbiorców nie jest zadowolone z normalizacji funkcjonującej w przedstawionym modelu, może samodzielnie opracowywać i promować publikacje standaryzacyjne. Ta propozycja zostanie zanalizowana w kolejnych częściach niniejszego artykułu.

Powód 3. Kolejny powód kryzysowej sytuacji dotyczącej polskiej normalizacji z zakresu nauki o informacji, zdaniem W. Klenczon, stanowią trudności metodologiczne. Chodzi zwłaszcza o tłumaczenia norm ISO z języka angielskiego na język polski. PKN dopuszcza jedynie tłumaczenie literalne, co w praktyce oznacza niewielkie możliwości dostosowania wynikowego tekstu do poprawnej stylistyki języka polskiego oraz do realiów polskiej terminologii branżowej lub w ogóle brak takich możliwości. Terminologia ta jest solidnie ugruntowana i rozpoznawalna dla zainteresowanego środowiska. Autor niniejszego artykułu zdecydowanie stoi na stanowisku, że aby tekst normy wypełniał swoje

przeznaczenie, musi uwzględniać zasady stylistyki literackiego języka polskiego oraz operować terminami w zakresie przyjętym i akceptowalnym dla docelowych odbiorców normy. Zawartość normy, ale też jej forma, są niezwykle ważne dla właściwego zrozumienia i stosowania wytycznych. W konfrontacji z wymogami stawianymi przez ISO i PKN takie podejście oznacza w praktyce każdorazowo prowadzenie długich dyskusji i podejmowanie trudnych, nie zawsze zadowalających decyzji.

Do wymienionych punktów problemowych można dołączyć nadmierną formalizację. Redagowaniu i publikacji norm w PKN, a także szerzej – w ISO, towarzyszą złożone i bardzo rygorystyczne procedury formalne. Ich przestrzeganie ma oczywiście wpływ na sprawność przeprowadzania procesu publikacji. Jednak konieczność ustalania szczegółów niekiedy wielu niezbędnych umów, wyznaczanie przebiegu procesu poprzez rytm pracy instytucji normalizacyjnej, konfrontacje członków i redaktorów Komitetu Technicznego (KT) z etatowymi redaktorami PKN, szereg ankiet i głosowań oraz narzucone wymagania metodologiczne również mogą mieć niekorzystny wpływ na jakość opracowywanej normy.

Przedstawione problemy warunkują aktualny stan normalizacji z zakresu informacji naukowej i bibliotekarstwa w naszym kraju. Prace nad normami prowadzone są oczywiście nadal, lecz z powodu opisanych trudności ich intensywność zmalała. W 2009 r. zakończono opracowanie kolejnych arkuszy normy *PN-N 01152: Opis bibliograficzny*. Od tego czasu bibliotekę norm wzbogaciły m.in. *PN-ISO 27729: Międzynarodowy znormalizowany identyfikator nazwy (ISNI)* oraz *PN-ISO 11620: Wskaźniki funkcjonalności bibliotek*. W przygotowaniu są kolejne dwie normy z zakresu bibliotekarstwa, a także archiwistyki. Sceptycznie o współpracy z PKN wypowiedają się W. Klenczon i J. Franke, zastanawiając się, czy „nie podtrzymywać fikcji działalności normalizacyjnej w ramach PKN?” (Klenczon, 2015, s. 4). „Wszystko wskazuje na to, że osadzenie prac związanych z opracowaniem reguł opisu w ramach takiej instytucji jak PKN nie ma już uzasadnienia. Tym bardziej, iż niesłuchanie sformalizowana procedura przyjęcia, ankietyzacji, akceptacji każdego dokumentu niepomiarowo wydłuża etap przygotowawczy” (Franke, 2013, s. 272). Od sformułowania tych uwag minęło kilka lat, lecz sytuacja wciąż nie uległa zmianie.

Standaryzacja w informacji i dokumentacji

Można przyjąć, że digitalizacja i usieciowienie dostępu do zasobów w ramach działalności informacyjnej ostatecznie dokonały się w pierwszej dekadzie XXI w. Wtedy też w środowisku bibliotekarskim pojawiły się specjalistyczne opracowania, będące odpowiedzią na owe zmiany i prezentujące nowe pomysły. Dzięki tym publikacjom udało się dostosować zarządzanie informacją do wymagań środowiska cyfrowo-sieciowego i oczekiwań jego użytkowników. Powstały standardy i dokumenty zawierające specyfikację wymagań funkcjonalnych, takie jak: FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records); FRAD (Functional Requirements for Authority Data); FRASD (Functional Requirements for Subject Authority Data); ISBD (International Standard Bibliographic Description) w skonsolidowanej wersji; RDA (Resource Description and Access). Wymienione opracowania wciąż stanowią przedmiot prac rozwojowych. W 2017 r. udostępniony został dokument scalający opis wymagań funkcjonalnych z rodziny FRBR: IFLA Library Reference Model. A Conceptual Model for Bibliographic Information (LRM). Rewizji poddawane są również zasady ISBD pod kątem ich spójności z LRM (Proposed work plan for ISBD revision 2018–2022, 2019).

Należy podkreślić, że wymienione dokumenty od początku funkcjonowały nie jako normy *de iure* (czyli dokumenty ustanawiane i publikowane przez specjalne, uprawnione organizacje normalizacyjne), lecz jako standardy *de facto*, czyli opracowania ogólnie przyjęte, bez konieczności stosowania procedur formalno-prawnych w celu ich zatwierdzenia. Standardy są odpowiedzią na aktualne zapotrzebowanie, zazwyczaj powstają kolektywnie, są tworzone przez aktywnych przedstawicieli środowiska, którzy dzielą się wiedzą i doświadczeniem. Standaryzacja prowadzona według takiego scenariusza, z pominięciem pośredników czerpiących ze swojego zaangażowania finansowe zyski, pozwala na rozpowszechnianie opracowań z zastosowaniem wolnych licencji, bezpłatnie. Tendencja rozpowszechniania standardów z zakresu bibliotekarstwa jest na tyle silna, że nawet ISO akceptuje opanowanie tego obszaru przez dokumenty tworzone w ramach międzynarodowych organizacji bibliotekarskich (Klenczon, 2015, s. 4). Obszerniejsze omówienie przedsięwzięć standaryzacyjnych z zakresu informacji naukowej i bibliotekarstwa można znaleźć np. w artykule A. Matysek *Międzynarodowe organizacje standaryzacyjne i normalizacyjne w zakresie bibliotekarstwa* z 2016 r. Jak zauważyła autorka: „W działalności standaryzacyjnej daje się także zauważyć pewną tendencję – dobrze opracowane,

sprawdzone standardy stają się z czasem normami przyjmowanymi przez ISO. Przykładem może być schemat metadanych Dublin Core czy język znaczników HTML, używany do tworzenia stron internetowych” (Matysek, 2016, s. 18–19). Faktem jest, że już od lat przewodnią rolę w rozwoju w tej dziedzinie wiodą przedsięwzięcia realizowane dzięki współpracy samego środowiska interesariuszy. A. Matysek w innym artykule dokonała analizy stanu prac normalizacyjnych z zakresu informacji i dokumentacji, prowadzonych w krajach, które 1 maja 2004 r. dołączyły do wspólnoty państw Unii Europejskiej (Cypr, Czechy, Estonia, Litwa, Łotwa, Malta, Polska, Słowacja, Słowenia i Węgry). Wnioski z badań wykazały, że w krajach tych zauważalny jest brak projektów własnych, normy europejskie są rzadko tłumaczone w całości, występuje przewaga opracowań międzynarodowych nad europejskimi (Matysek, 2015). Jednak środowisko bibliotekarskie skupione wokół międzynarodowych instytucji, zwłaszcza takich jak IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions), Biblioteka Kongresu czy OCLC (Online Computer Library Center), nie ustaje w pracach nad udoskonalaniem standardów, dostosowywaniem ich do wymagań środowiska cyfrowo-sieciowego, opracowywaniem nowych. Pogłębia się więc problem braku polskich tłumaczeń i lokalnych adaptacji aktualnych norm i standardów.

Propozycja modelu koordynacji krajowych działań standaryzacyjnych

Powodem stagnacji w działaniach normalizacyjnych i standaryzacyjnych jest również brak silnych instytucji lub też nieformalnych grup inicjujących dyskusję i uczestniczących w niej. Czy dla sprawnego postępowania w działaniach w zakresie bibliotekarstwa i zarządzania informacją i wiedzą potrzebna jest mocno zbiurokratyzowana i kosztowna normalizacja? Z pewnością można już odpowiedzieć, że nie jest konieczna, skoro, jak wcześniej wspomniano, znaczna część zasadniczych dokumentów z zakresu informacji i dokumentacji posiada *de facto* formę standardów, a nie norm. W bibliotekarstwie raczej odchodzi się od angażowania znacznych sił i środków niezbędnych do opracowania dużych norm, na rzecz standardów otwartych, które są przygotowywane łatwiej, szybciej oraz w odpowiedzi na intensywne zmiany i potrzeby użytkowników. Wprowadzone już Normy ISO oraz Polskie Normy z pewnością stanowią użyteczne i w wielu wypadkach wręcz niezbędne narzędzie pracy. Wielka szkoda, że wymagania finansowe sprawiają,

iż większość tych norm musi być usuwana z katalogu z powodu braku kosztownego przeglądu. Wycofanie ma jednak charakter symboliczny i nie oznacza zakazu dalszego posługiwania się normą. Jest to właściwie narzędzie do swego rodzaju motywowania środowiska do dalszego ponoszenia kosztów związanych z procedowaniem normy.

Waldemar Tychek zauważył, że „W państwach Unii Europejskiej organizacje normalizacyjne w większości przypadków mają charakter stowarzyszeń” (Tychek, 2004). Na pozytywną rolę stowarzyszenia w modelu działań normalizacyjnych wskazuje również PKN w odniesieniu do obecnej własnej formuły jako podmiotu prawa publicznego (działającego z mocy ustawy), finansowo związanego z budżetem państwa. Na stronie PKN możemy przeczytać:

Status taki nie jest jednak optymalny, ponieważ dla wielu obywateli państwowy status jednostki kojarzy się z państwowym (urzędowym) systemem normalizacji. Lepszym rozwiązaniem (stosowanym w znakomitej większości krajów europejskich) byłby status nienastawionego na osiągnięcie zysku stowarzyszenia osób prawnych i instytucji (włącznie z administracją państwową), w którym wszystkie zainteresowane strony podejmują decyzje dotyczące normalizacji (PKN nie jest organem administracji rządowej, 2019).

Nie chodzi o definitywne zerwanie związku bibliotekarskiej normalizacji z PKN (trwającego już kilkadziesiąt lat), warto jednak rozważyć możliwość koordynacji prac standaryzacyjnych poprzez utworzenie nowej, poszerzonej rodzimej platformy współpracy. Taka platforma miałaby na celu połączenie sił instytucji oraz osób zaangażowanych, dostrzegających i czerpiących korzyści ze standaryzacji na polu informacji i dokumentacji. Nic nie stoi na przeszkodzie, by stworzyć pewne ciało doradcze zajmujące się koordynacją tłumaczeń, rekomendacją i opracowaniem standardów. Dobrze byłoby, aby zainteresowane instytucje i kompetentne osoby współtworzyły sprawnie reagujący zespół. Najwłaściwszą drogą do realizacji proponowanego przedsięwzięcia wydaje się powołanie stowarzyszenia przez osoby reprezentujące instytucje i środowiska zainteresowane wykorzystaniem standaryzacji. Takie rozwiązanie daje szerokie perspektywy współpracy oraz możliwości finansowania. Stowarzyszenie to jedna z najbardziej popularnych form prawnych przyjmowanych przez organizacje pozarządowe, funkcjonująca również jako platforma współpracy w skali międzynarodowej. Problem perspektywy ekonomicznej takiej działalności można rozwiązać na

wiele sposobów. Obok składek członkowskich prawo dopuszcza tutaj m.in. pozyskanie grantu od instytucji oferujących wsparcie finansowe, a także działalność odpłatną i działalność gospodarczą (np. szkolenia).

Zaproponowana koncepcja stowarzyszenia mogłaby zatem stać się częścią większego systemu organizacyjnego koordynującego prace normalizacyjne i standaryzacyjne z zakresu informacji i dokumentacji w Polsce. W ten sposób obszar działań porządkowałyby dwie równorzędne, współdziałające i partnerskie struktury. W pierwszej mieściłby się PKN, a precyzyjniej Komitet Techniczny nr 242 ds. Informacji i Dokumentacji, który tak jak dotychczas odpowiadałby za prace normalizacyjne z omawianego zakresu, aktywnie wprowadzając europejskie lub międzynarodowe normy ISO przydatne dla polskiego środowiska bibliotekarskiego (a także innych grup związanych z informacją) oraz w razie potrzeby dokonując ich aktualizacji i wprowadzając własne. Warto w tym miejscu podkreślić, że PKN jest członkiem Międzynarodowej Organizacji Normalizacyjnej ISO od 1947 r. (posiada status członka założyciela). Należy do Międzynarodowej Komisji Elektrotechnicznej IEC i pełni obowiązki Krajowego Komitetu Elektrotechniki. Od 1 stycznia 2004 r. PKN jest również członkiem Europejskiego Komitetu Normalizacyjnego CEN i Europejskiego Komitetu Normalizacyjnego Elektrotechniki CENELEC, a w Europejskim Instytucie Norm Telekomunikacyjnych ETSI pełni funkcję krajowej organizacji normalizacyjnej. Jest swego rodzaju transmitterem cennych rozwiązań rozpowszechnianych w postaci norm.

Drugą strukturę tworzyłoby zaproponowane stowarzyszenie (na potrzeby tekstu nadajmy mu roboczą nazwę: Polskie Towarzystwo Standaryzacji Informacyjnej i Bibliotekarskiej, PTSIB). Wydaje się, że taka solidnie ukonstytuowana organizacja powinna stać się członkiem podobnych organizacji międzynarodowych, przede wszystkim IFLA, w celu efektywnej realizacji misji sprawnego dostarczania polskiemu środowisku aktualnych rozwiązań standaryzacyjnych. Powinna śledzić podejmowane tam projekty poprzez aktywne uczestnictwo swoich przedstawicieli w wybranych grupach roboczych. Taki podział zadań, realizowany w ramach grup lub sekcji roboczych, sprawdzony w organizacjach międzynarodowych, wydaje się optymalny do zastosowania również w PTSIB. Jako obszary tematyczne wymagające pilnego działania można obecnie wskazać np. przygotowanie polskich tłumaczeń aktualnych standardów dotyczących opracowania formalnego i rzeczowego ze wspomnianej rodziny FRBR, a także RDA (w tym przypadku wymagać to będzie odpowiedniego modelu biznesowego, ponieważ dostęp do tego standardu jest odpłatny) oraz wykorzystywanego już w naszym kraju

ISBD. Takie robocze tłumaczenia powstają już w większych ośrodkach w kraju i zalecenia tych standardów są wdrażane. Kolejny obszar mogą stanowić wersje formatów zapisu i wymiany danych różnych typów dokumentów, stosowane w polskich instytucjach. Interoperacyjność działań wymaga, by środowisko bibliotekarskie posługiwało się wspólnie wypracowaną i jednolitą dokumentacją. Dokonanie redakcji wiązać się będzie z pogłębioną analizą i dyskusją nad merytoryczną zawartością tych dokumentów, nad stosowaną w nich i w polskim systemie terminologią. Zatem kolejnym obszarem, do którego wskazania prowadzi niniejsza analiza, powinna być terminologia z zakresu informacji naukowej i bibliotekarstwa. XXI wiek z pewnością przyniósł wiele zmian w obrębie działalności informacyjnej, wynikających z rozwoju środowiska informacyjnego. Cyfrowa metoda utrwalania informacji, elektroniczny sposób odczytu i przestrzeń sieciowa zrodziły nowe formy nośników, przyczyniając się do wykształcenia nowych modeli przetwarzania i udostępniania informacji. Aparat pojęciowy i terminologia nie pozostają bez wpływu na wszystkie te zjawiska. W ostatnich latach ukazały się użyteczne publikacje: *Encyklopedia książki*, czyli nowe wydanie pomnikowej *Encyklopedii wiedzy o książce*, oraz nowe wydanie *Podręcznego słownika bibliotekarza*. W postaci internetowego serwisu funkcjonuje opracowany przez Bibliotekę Narodową *Sternik. Słownik Terminologiczny z Zakresu Bibliografii i Katalogowania* (<http://sternik.bn.org.pl>). Użytecznym narzędziem w pracy informacyjnej i bibliotekarskiej jest *Angielsko-polski słownik informacji naukowej i bibliotekoznawstwa* dostępny w formie drukowanej i elektronicznej. Od 2005 r. dysponujemy polskim tłumaczeniem normy *PN-ISO 5127. Informacja i dokumentacja. Terminologia*. Ta obszerna norma okazała się mało użyteczna, gdyż zawarte w niej terminy były odmienne od polskiego systemu terminologicznego. W 2017 r. ukazała się anglojęzyczna aktualizacja tej normy ISO, pojawia się zatem potrzeba pogłębionej refleksji dotyczącej ewentualnego tłumaczenia treści na język polski. W tym celu PKN będzie potrzebować wsparcia merytorycznego i konsultacji ze środowiskiem odbiorców. Wymienione inicjatywy oraz dyskusje terminologiczne przy okazji spotkań konferencyjnych, warsztatów itp. stanowią dowód, że w codziennej pracy bibliotekarsko-informacyjnej niezbędna jest aktualna informacja terminologiczna. Efektem prac grupy koordynującej prace terminologiczne w ramach PTSIB mógłby być swoisty własny standard terminologiczny, wskazujący prawidłowe tłumaczenie i pola semantyczne terminów wykorzystywanych w dokumentach tłumaczonych na język polski. Być może również zbudowanie aktualnego, interaktywnego, sieciowego narzędzia o szerszym zakresie – gromadzącego terminologię

i definicje z szeroko pojętej działalności informacyjnej. Przedstawiono zatem kilka przykładowych propozycji konkretnych zadań.

Misją organizacji powinno być inspirowanie, realizowanie, koordynowanie i wspieranie prac standaryzacyjnych z zakresu informacji i dokumentacji, informacji naukowej i bibliotekarstwa. Porządkując cele PTSIB, można wskazać przynajmniej dwa najważniejsze obszary. W pierwszym znalazłyby się działania merytoryczne polegające na:

- śledzeniu trendów, wyszukiwaniu tematów, projektów standaryzacyjnych i prezentowaniu ich polskim użytkownikom;
- przygotowywaniu tłumaczeń z zachowaniem rodzimego uzusu językowego, co dla użytkowników języka branżowego jest bardzo istotne;
- opracowywaniu własnych standardów odpowiadających aktualnemu zapotrzebowaniu środowiska;
- świadczeniu pomocy i doradztwa w zakresie doboru, stosowania oraz opracowania standardów i norm.

Drugi obszar działań byłby związany z zapewnieniem operacyjnych możliwości realizacji przedstawionych celów poprzez uruchomienie platformy sieciowej, w ramach której utworzono by:

- repozytorium tekstów standaryzacyjnych – istotne, aby system pozwalał na interaktywny sposób prezentacji zawartości, przeglądanie i wyszukiwanie w obrębie poszczególnych części, zestawianie wyników wyszukiwania i fragmentów połączonych za pomocą wspólnego kryterium, zadanego przez użytkownika (przykładem mogą być możliwości serwisu prezentującego standard Resource Description and Access, RDA <https://www.rdatoolkit.org>, wygodnym narzędziem jest także serwis prowadzony przez Bibliotekę Narodową <http://przepisy.bn.org.pl>);
- kanały spotkań i komunikacji zaangażowanych ekspertów i użytkowników – grupy dyskusyjne, blogi itp.

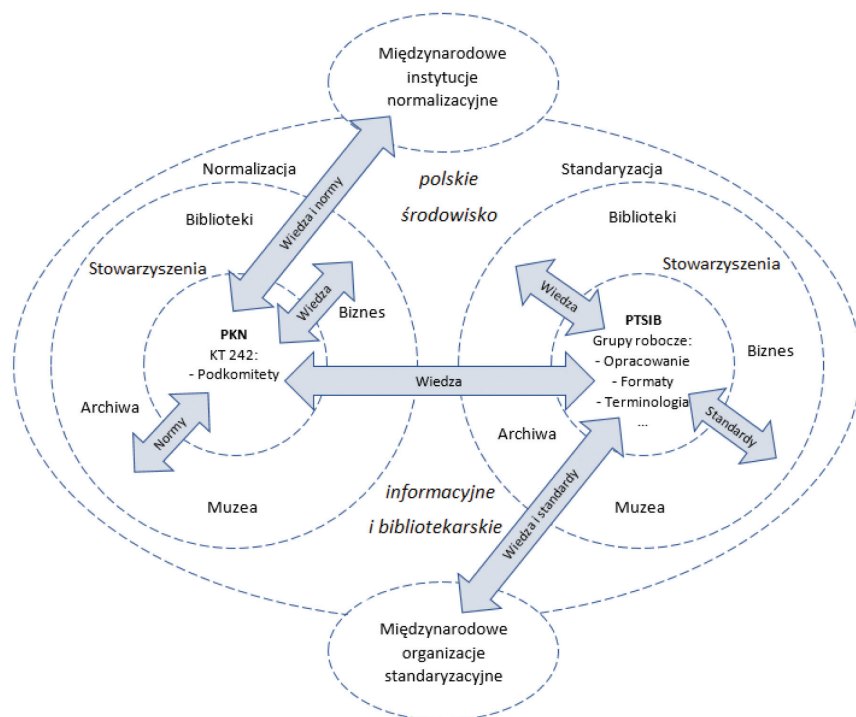
Powstaje pytanie, kto miałby wejść w skład niezbędnej grupy ekspertów. Praktycznie każda większa biblioteka lub inna placówka zajmująca się ochroną i udostępnianiem zbiorów kultury zatrudnia osoby lub nawet całe zespoły, do których zadań należą prace związane z normalizacją i standaryzacją. Co więcej, w instytucjach tych często powstają na użytek wewnętrzny próby tłumaczeń standardów, rodzą się też pomysły na usprawnienie wykonywanych prac. Warto, aby pracownicy zjednoczyli siły w celu umożliwienia swobodnego przepływu informacji standaryzacyjnych. Do PTSIB mogliby wejść przedstawiciele czołowych instytucji bibliotekarskich, ale stowarzyszenie z założenia powinno być miejscem współpracy wszystkich instytucji i osób, w których interesie leży przygotowywanie i wykorzystywanie standardów związanych

z gromadzeniem, opracowywaniem, przechowywaniem i udostępnianiem informacji. Dlatego do uczestnictwa w PTSIB warto byłoby zachęcić pracowników archiwów, muzeów, mediów, rynku wydawniczego, a także informatyków. Istotna z tej perspektywy jest informacja, że zgodnie z polskim prawem członkami stowarzyszeń rejestrowych⁴ mogą być osoby fizyczne, które uzyskują status członków zwyczajnych, oraz zarówno osoby fizyczne, jak i prawne, czyli członkowie wspierający np. merytorycznie czy finansowo daną organizację. Zatem możliwe jest członkostwo w stowarzyszeniu również innych stowarzyszeń (*Ustawa Prawo o stowarzyszeniach*, 1987). W moim przekonaniu kluczowym czynnikiem wpływającym na sprawność działania i jego wymierne efekty w postaci wypracowanych standardów i silnego polskiego głosu na arenie międzynarodowej powinna być liczba zaangażowanych uczestników. Im będzie ona większa, tym większy będzie potencjał wspólnej wiedzy i doświadczenia.

Efektom przedstawionego pomysłu ma być nie tyle alternatywa czy konkurencja dla działań KT 242 PKN, ile utworzenie organizacji partnerskiej obejmującej swoimi pracami standardy pozostające poza obszarem działania PKN. Wskazane jest przy tym, aby przynajmniej jeden z członków PTSIB był zarazem członkiem KT 242. W ten sposób obie organizacje łączyłaby relacja komplementarności, pozostawałyby one w pełnym porozumieniu, wypracowanym poprzez wzajemne konsultacje i wymianę informacji.

Kolejne pytanie, na które należy odpowiedzieć w celu dopełnienia założeń zaprezentowanej koncepcji, brzmi: kto będzie odbiorcą wytyczonych działań? Oczywiście przede wszystkim te instytucje i osoby, które w swojej codziennej pracy korzystają z właściwych norm i standardów, często wskazując na brak odpowiedniego zaplecza z tego zakresu. Będzie to zatem to samo środowisko, które desygnuje do platformy swoich przedstawicieli. Pracownicy informacji zrobią coś sami dla siebie w celu podniesienia efektywności, ale i komfortu własnej pracy.

⁴ Stowarzyszenia zwykłe oraz stowarzyszenia zarejestrowane w Krajowym Rejestrze Sądowym to różne formy organizacji. Stowarzyszenia zwykłe z powodu prostszej struktury organizacyjnej nie posiadają osobowości prawnej. Stowarzyszenia rejestrowe uzyskują osobowość prawną i szersze możliwości pozyskiwania funduszy, mogą prowadzić działalność ekonomiczną (działalność odpłatną pożytku publicznego i działalność gospodarczą) (Ngo.pl. Portal Organizacji pozarządowych, 2019).

Rys. 1. Schemat koordynacji prac standaryzacyjnych i normalizacyjnych z zakresu informacji i dokumentacji, w Polsce

Źródło: Opracowanie własne.

Na rys. 1 przedstawiono strukturę modelu koordynacji działań standaryzacyjnych w obszarze informacji i dokumentacji w Polsce oraz relacje występujące pomiędzy elementami tego modelu. Termin „polskie środowisko informacyjne i bibliotekarskie” odnosi się do uczestników działań i jednocześnie beneficjentów, takich jak archiwa, biblioteki, muzea, przedstawiciele sfery biznesu np. branży wydawniczej czy informatycznej, inne organizacje i stowarzyszenia. Uczestnicy stanowią jednocześnie otoczenie i zaplecze tego systemu. Główne kanały umożliwiające współpracę są zbudowane dzięki wymianie wiedzy i doświadczeń, efektem będą opracowane standardy i normy.

Wnioski

Zasadnicza teza artykułu wydaje się prawdziwa. Możliwe jest sformułowanie propozycji nowego modelu koordynacji krajowych działań

standaryzacyjnych z zakresu nauki o informacji oraz bibliotekarstwa. Przedstawiono wybrane aktualne problemy związane z normalizacją i standaryzacją z zakresu informacji i dokumentacji. Omówiono zagadnienia spadku intensywności prac nad wprowadzaniem norm międzynarodowych i powoływaniem norm własnych oraz wycofywania dotychczas wykorzystywanych; kosztowności publikacji i pozyskiwania norm; problemy metodologiczne towarzyszące zwłaszcza tłumaczeniu norm obcych i utrzymaniu ich odpowiedniego poziomu. Poruszono też kwestię konieczności zachowania semantycznej spójności w zakresie stosowanych terminów i języka branżowego oraz nadmiernej formalizacji. Jak wskazują przykłady działań w skali międzynarodowej, istotnym trendem jest obecnie popularyzacja standardów *de facto* opisujących najważniejsze wymagania i procesy związane z działalnością bibliotekarską oraz technologiami informacyjnymi. Jako metodę koordynacji prac standaryzacyjnych w Polsce zaproponowano powołanie stowarzyszenia skupiającego osoby i instytucje zainteresowane korzystaniem ze standardów tego zakresu. Analiza projektu wykazała, że istotną będzie komplementarna współpraca z Komitetem 242 ds. Informacji i Dokumentacji PKN. Jednocześnie aby móc dostarczać polskim użytkownikom aktualną informację standaryzacyjną, stowarzyszenie powinno współdziałać z międzynarodowymi organizacjami zrzeszającymi osoby i podmioty zawodowo związane z informacją. W celu uzyskania pełnej efektywności prac i zaznaczenia polskiego stanowiska na forum międzynarodowym należy zmierzać do pozyskania jak najliczniejszej grupy specjalistów. Jednocześnie polskie prawo daje szereg możliwości finansowania takiej działalności. Rejestracja stowarzyszenia pozwoli na opracowanie wielu potrzebnych polskiemu środowisku standardów.

Literatura

- Biliński, L. (2003). Nowa ustawa o normalizacji. *Bibliotekarz*, (2), 36–37.
- Co to jest PKN? Pobrane z: <https://www.pkn.pl/polskie-normy/informacje-o-pn/co-jest-pn> (4.07.2019).
- Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy*. (2015), (160). Pobrane z: <http://open.ebib.pl/ojs/index.php/ebib/issue/view/115> (28.05.2019).
- Franke, J. (2013). Jednolite standardy bibliograficzne – anachronizm czy konieczność? W: J. Franke (red.), *Bibliografia: źródła, standardy, zasoby* (s. 271–272). Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.

- Klenczon, W. (2015). Krajobraz po normalizacji? *EBIB. Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy*, (160). Pobrane z: <http://open.ebib.pl/ojs/index.php/ebib/article/view/383/547> (28.05.2019).
- Krajowe jednostki normalizacyjne. Pobrane z: <https://www.pkn.pl/normalizacja/nowe-inicjatywy-normalizacyjne/nowe-propozycje-norm/krajowe-jednostki-normalizacyjne> (28.05.2019).
- List of ICT Consortia – Raising Standards. Pobrane z: <http://www.raisingstandards.eu/new-page-1> (28.05.2019).
- Matysek, A. (2014). *Normalizacja europejska w zakresie informatologii*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Matysek, A. (2015). *Normalizacja informacji i dokumentacji w wybranych krajach Unii Europejskiej*. Referat wygłoszony na konferencji Normalizacja informacji i Dokumentacji – Tradycja i Współczesność (Warszawa, 17 marca 2015 r.). Pobrane z: <https://rebus.us.edu.pl/handle/20.500.12128/7810> (28.05.2019).
- Matysek, A. (2016). Międzynarodowe organizacje standaryzacyjne i normalizacyjne w zakresie bibliotekarstwa. *Nowa Biblioteka*, (20), 7–22.
- Ngo.pl. Portal organizacji pozarządowych. (2019). Pobrane z: <https://poradnik.ngo.pl> (10.07.2019).
- PKN, FAQ. Pobrane z: <https://www.pkn.pl/na-skroty/faq> (28.05.2019).
- PKN nie jest organem administracji rządowej. Pobrane z: <https://wiedza.pkn.pl/web/wiedza-normalizacyjna/pkn-nie-jest-organem-administracji-rzadowej> (04.07.2019).
- Polska Bibliografia Bibliologiczna (1995–). Pobrane z: <https://www.bn.org.pl/bibliografie/bibliografie-specjalne/polska-bibliografia-bibliologiczna> (28.05.2019).
- Program prac PKN. Pobrane z: <https://www.pkn.pl/normalizacja/prace-normalizacyjne/program-prac-pkn> (28.05.2019).
- Proposed work plan for ISBD revision 2018–2022. Pobrane z: https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/isbdrg/proposed_work_plan_for_isbd_revision_2018-2022.pdf (28.05.2019).
- Statut Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. (2017). Pobrane z: http://www.sbp.pl/repository/dokumenty/SBP/statut_SBP_2017_www.pdf (9.07.2019).
- Strategie PKN. Pobrane z: <https://www.pkn.pl/o-pkn/strategia-i-polityka/strategie-pkn> (11.07.2019).
- Tychek, W. (2004). Normalizacja – de lege curiosum. *Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy*, (56), Pobrane z: <http://www.ebib.pl/2004/56/tychek.php> (28.05.2019).
- Wojciechowska, M. (red.). (2010). *Standardy biblioteczne : praktyka, teoria, projekty*. Gdańsk: Ateneum – Szkoła Wyższa.

Zarządzenie Nr 3 Prezesa Polskiego Komitetu Normalizacyjnego z dnia 4 stycznia 2018 r. w sprawie zasad finansowania działalności normalizacyjnej. Pobrane z: <https://www.pkn.pl/sites/default/files/sites/default/files/imce/files/zarzadzenia/Z3-2018.pdf> (5.07.2019).

Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do redakcji 16 lipca 2019 r.

Jarosław Pacek

Institute of Culture Studies

University of Silesia in Katowice

e-mail: jaroslaw.pacek@us.edu.pl

 <https://orcid.org/0000-0003-2302-5182>

**A proposal for a Polish model of standardizing
and normalizing procedures in the field
of information and documentation**

Abstract: The article presents selected, current problems concerning normalization and standardization in the field of information and documentation. The author analyzes issues affecting the effectiveness of normalizing procedures and indicated as problematic by the employees of Polish information centers. These include: the decrease in the intensity of introducing international norms and establishing national norms, accompanied by the withdrawal of the previous norms; the cost of publication and acquisition of the norms; the methodological issues accompanying the translation of foreign-language norms and the faithfulness of translation, including the necessity to maintain semantic coherence with regard to the terms and specialist language used; excessive formalization. To coordinate the standardizing practices in Poland (which include the *de facto* standards, as opposed to the *de iure* norms), it was proposed to establish a society comprised of people and institutions interested in utilizing those standards. This society should cooperate in particular with Committee 242 on Information and Documentation at the Polish Committee for Standardization. At the same time, the society should establish cooperation with other international agencies with a similar profile.

Keywords: Bibliography. Library science. Information activities. Information and documentation. Information science. Normalization. Standardization